

4. Klimchuk V.O. Tvorcha osobistist': doslidzhennja cinnisnogo rivnja vnurishn'oi motivacii navchannja // Psihologija. Zb. naukovih prac'. – K.: NPU im. M.P. Dragomanova. Vip. 18. – 2002. – S. 236-240.
5. Muzika O.L. Invencijno-strategial'na model' rozvitku tvorcho obdarovanoi osobistosti // Naukovij chasopis NPU im. M.P. Dragomanova. Serija №12. Psihologichni nauki: Zb. naukovih prac'. – K.: NPU im. M.P. Dragomanova, 2006. – №12 (37). – S. 130-136.
6. Nikonchuk N.O. Rozvitok refleksii osobistisnih jakostej u molodshomu shkil'nomu vici // Gumanitarnij visnik DVNZ «Perejaslav-Hmel'nic'kij derzh. ped. un-t imeni Grigorija Skovorodi»: Nauk. - teor. zb. – Perejaslav- Hmel'nic'kij, 2006. – S. 97-102.
7. SHkil'na adaptacija ta psihologichnij vik. / «Pochatkova shkola» naukovo-metodichnij zhurnal. №1 (91) sichen' 2002. S. 5-10.

**Щербакова О. О.**

**Психологическая характеристика академически способных учеников в условиях меритократического образования**

*Статья посвящена исследованию личностных особенностей академически способных учеников в условиях меритократического образования. Определена связь между достаточным уровнем школьной мотивации и высоким уровнем самооценки учеников в классах "Интеллект Украины", а также высокий уровень благополучия взаимоотношений в группе и высокий уровень креативности академически способных учеников начальной школы в условиях меритократического образования. Источников - 7.*

**Ключевые слова:** младший школьник, меритократическое образование, академически способные дети, интеллектуальный потенциал нации, креативность.

**Shcherbakova O.O.**

**Psychological characteristics of academically capable pupils in terms of meritocratic education**

*The article deals with the investigation of the personality characteristics of academically capable students in terms of meritocratic education. The relationship between a sufficient level of school motivation and high self-esteem of pupils in classes "Intellect of Ukraine" and the high level of well-being and relationships in groups as well as a high level of creativity of academically capable primary school pupils in terms of meritocratic education were defined. Resources – 7.*

**Key words:** primary school pupil, meritocratic education, academically capable children, intellectual potential of the nation, creativity.

**Щербакова Олена Олександрівна** - здобувач ДУ "Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків АМН України", практичний психолог Харківської гімназії №169, м. Харків.

УДК 059.9.01

*Ягієв І. І.*

**ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У  
САМОПРОГОЛОШЕНИХ АТЕЇСТІВ: ЗНАЧЕННЯ НАТУРАЛІСТИЧНИХ  
ВІРУВАНЬ**

*У статті розглядається питання зв'язку психологічного благополуччя осіб, що ідентифікують себе як атеїсти, зі змістом їх переконань. Наводяться результати емпіричного дослідження, згідно з якими низка складових психологічного благополуччя виявляється вищою у тих, хто, вважаючи себе атеїстом, дотримується онтологічного натуралізму – уявлення про те, що поза фізичним каузально замкненим світом, що*

393

вивчається наукою, нічого не існує. Контроль демографічних змінних дозволяє стверджувати, що різниця середніх значень таких складових психологічного благополуччя, як автономія та цілі в житті, пов'язана саме з прийняттям або неприйняттям натуралістичного погляду на світ. Всі виявлені розрізнення стосуються евдемонічних, але не гедоністичних змінних благополуччя.

**Ключові слова:** атеїзм, натуралізм, психологічне благополуччя, суб'єктивне благополуччя, задоволеність життям, позитивний афект, негативний афект, смисл життя.

**Постановка проблеми.** Дослідження свідчать, що релігійні люди, в середньому, повідомляють про більш високі показники щастя і благополуччя [4]. Однак, в більшості таких досліджень не враховуються відмінності між нерелігійними людьми. Методології оцінки багатьох дослідницьких програм, наприклад, опитувань інституту Геллапа, передбачають лише диференціацію релігійної та нерелігійної груп у вибірці [9]. Подібний дихотомічний поділ дозволяє вивчити психологічні особливості релігійних осіб, але в групу нерелігійних потрапляють зовсім різні респонденти: байдужі до релігії (індиферентні) люди, віруючі люди із невизначеними віруваннями, віруючі, але такі, що не відвідують церкву, абсолютно нерелігійні люди з різними поглядами.

Особливо мало уваги приділяється людям із атеїстичними переконаннями. Атеїстів в дослідженнях визначають через само ідентифікацію, змішуючи в одну групу. Тим не менше, внутрішні розрізнення в цій групі можуть мати значну вагу, в тому числі робити внесок в розрізнення показників, що вивчає позитивна психологія.

Одним із способів класифікації осіб, що ідентифікують себе як атеїсти є їх розподіл за певними поглядами. Переконання, що світ є суто фізичним та каузально замкненим, і немає нічого, що би існувало поза світом, тобто натуралістична установка, унеможливорює релігійність, і передбачає зв'язність світогляду та впевненість в його істинності. З іншого боку, особа, що ідентифікує себе в якості атеїста, не дотримується натуралізму, скоріш за все не є в тій же мірі впевненою в істинності своїх переконань, а логічна послідовність їх поглядів є значно меншою. Як буде показано нижче, переконаність в істинності власних поглядів та зв'язний світогляд вважаються низкою авторів умовою для більш успішного копіювання перед обличчям тривоги, та, зрештою, вищого психологічного благополуччя.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Існують поодинокі спроби психологічної типології невіруючих загалом та атеїстів зокрема.

Norenzayan A., i Gervais W., [10], та Silver C. [11] запропонували емпірично обґрунтовані типології атеїстів.

Роботи, що можуть бути застосовані, стосуються також зв'язків релігійності із психологічним благополуччям. Їх автори намагаються віднайти в нерелігійних світоглядах ті самі чинники, що пов'язуються із психологічним благополуччям релігійних осіб, а також досліджують особливості копіювання стратегій у нерелігійних людей. Зв'язок сильних вірувань, впевненість в істинності власних поглядів (*belief certainty*) досліджувався Galen L., Kloet J. [7] та Hwang K. [8]. Оксфордський дослідник Farias M. [6] показав, що у стресових ситуаціях деякі невіруючі індивіди застосовують науку як форму віри. Він висунув і підтвердив «гіпотезу про заміну віри» (*belief replacement hypothesis*), називав погляди атеїстів *натуралістичними*, в першу чергу що стосуються науки та прогресу.

**Мета статті** – виявити, чи існують розрізнення в рівні психологічного благополуччя та його складових у самопроголошених атеїстів, що дотримуються або не дотримуються натуралістичних поглядів.

*Гіпотези дослідження:*

- (1) Середні показники психологічного благополуччя, його складових, а також задоволеності життям, позитивного афекту і наявності смислу життя є

вищими у натуралістів, тоді як негативний афект та пошук смислу є вищими у не натуралістів.

- (2) Різниця вищезазначених змінних пов'язана із натуралістичними віруваннями, а не з демографічними змінними.

*Методики, що застосовуються в дослідженні*

*Шкали психологічного благополуччя К. Ріффа (Scales of Psychological Well-Being – SPWB)* в адаптації на російську Т. Шевеленкової та П. Фесенко [3]. Методика містить 84 пункти, на кожен із яких можна відповісти від 1 («Абсолютно не згоден») до 6 («Абсолютно згоден»). Включає 6 шкал: автономія, позитивні стосунки з іншими, вправність у взаємодії з середовищем, особистісне зростання, цілі в житті, самоприйняття. Як сума балів по всім шкалам вираховується інтегральний показник психологічного благополуччя особистості. На різних вибірках значення  $\alpha$  Кронбаха = 0,83-0,91.

*Шкала задоволеності життям Е. Дінера із співавторами (Satisfaction With Life Scale – SWLS)* в російськомовній адаптації Є. Осіна та Д. Леонтєва [2]. Шкала містить 5 тверджень, згоду з кожним із яких пропонується оцінити по 7-бальній шкалі.  $\alpha$  Кронбаха складає 0,71-0,8 на різних вибірках.

*Шкала позитивного та негативного афекту (Positive and Negative Affect Schedule – PANAS)* – російськомовна адаптація Є. Осіна [1]. Шкала складається із 20 прикметників, що означають різні позитивні та негативні емоції. Задача досліджуваного – відмітити власну міру переживання цих емоцій протягом останніх двох тижнів.  $\alpha$  Кронбаха на англійських та російськомовних вибірках співпала майже повністю, склавши для позитивного афекту 0,89, для негативного – 0,86.

*Опитувальник «Смисл життя» (Meaning in Life Questionnaire – MLQ)* – перекладений і адаптований Є. Осіним (наданий автором). Включає 10 тверджень, що оцінюються по 7-бальній шкалі: наявність смислу та пошук смислу. Шкали демонструють високу надійність,  $\alpha$  Кронбаха складає 0,86 для шкали наявності смислу та 0,87 для пошуку смислу. На нашій вибірці  $\alpha$  Кронбаха (наявність смислу) = 0,928,  $\alpha$  Кронбаха (пошук смислу) = 0,899.

**Статистичні методи дослідження:** Порівняння середніх за *T*-критерієм та *одномірний дисперсійний аналіз (ANOVA)*. Підрахунки здійснювалися за допомогою програми *IBM SPSS Statistics 21*.

Метою проведення дисперсійного аналізу був контроль побічних демографічних змінних, таких як стать та країна проживання. При проведенні аналізу завдяки критерію Лівіна перевірялася нульова гіпотеза про те, що дисперсія помилки залежної змінної є постійною в обох групах. Через невелику кількість респондентів у групах контроль змінних статі і країни проживання проводився окремо.

**Вибірка.** Дослідження є частиною дисертаційної роботи, присвяченої особистісним чинникам психологічного благополуччя атеїстів, релігійних осіб та тих, хто є індиферентним стосовно релігії. Дані збиралися восени 2014 року.

Об'ява із проханням взяти участь в дослідженні публікувалася в тематичних групах соціальної мережі «ВКонтакте», а саме «Атеїзм в Україні», «Движение "The Brights"», «Ричард Докинз», «Атеизм. Материализм», «Чайник Рассела», «Атеизм 24». Вона містила прохання відповісти на низку психологічних методик, присвячених дослідженню психологічного благополуччя, цінностей та релігійності особистості.

Респонденти заповнювали методики анонімно та добровільно, по закінченню їм надавалися індивідуальні результати за деякими тестами. Перед заповненням безпосередньо психологічних методик їм пропонувалося відповісти на питання анкети, в яку включалися питання, що стосувалися демографії (вік, стать, освіта, рід діяльності тощо).

Критерієм віднесення до самопроголошених атеїстів було продовження речення «Я вважаю себе...» із варіантами «віруючим», «агностиком», «атеїстом» та «інша відповідь»; якщо респондент обирав останній варіант, він мав змогу написати, ким себе

вважає. В даній роботі беруться до уваги дані лише тих респондентів, що назвали себе атеїстами.

Таких виявилось 169 осіб, обох статей (109 чоловіків, 60 жінок), що проживають в Україні (66) та Російській Федерації (103). Вік респондентів – від 17 до 40, середній вік – 24,46, стандартне відхилення – 5,645, асиметрія – 1, ексцес – 0,249.

Критерієм натуралізму була згода з твердженням «Чи вважаєте ви, що існує лише світ природи, що вивчається наукою, і поза природою нічого не існує?». Натуралісти відповідали «Так, існує лише природа». Не натуралістами вважалися досліджувані, які відповідали «не знаю», або «Ні, окрім природи є щось інше». Серед самопроголошених атеїстів натуралістами виявилися 110 осіб, не натуралістами – 59.

#### **Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.**

Є дві інтелектуальні традиції дослідження благополуччя: *гедоністична* (суб'єктивістська) традиція та *евдемонічна* (об'єктивістська) традиція. Гедоністичний підхід фокусується на суб'єктивних оцінках людей, які визначають свій рівень задоволеності життям. Евдемонічний підхід заснований на ідеях Аристотеля і на певних релігійних уявленнях, передбачає, що щастя складається з мистецтва жити відповідно до істинного і справжнього Я людини та її чеснот. Психологічне благополуччя в розумінні К. Ріффа є об'єктивною реалізацією власного потенціалу і особистісне процвітання (*flourishing*) в умовах екзистенційних викликів, а не лише суб'єктивне відчуття благополуччя. Психологічне благополуччя та смисл життя має стосунок до еудемонічної традиції, тоді як дослідження задоволеності життям та афектів тяжіють до гедоністичної традиції. В даній роботі вищевказані тенденції було поєднано.

Табл. 1 містить результати порівняння середніх значень змінних по двом групам досліджуваних – натуралістів та не натуралістів. Значущі результати відмічені жирним шрифтом, ті, що перебувають на межі значущості – курсивом.

Таблиця 1

**Результати порівняння середніх значень змінних по групам досліджуваних**

	Натуралісти	Не натуралісти	Значущість (p) за T-критерієм
Психологічне благополуччя	<b>360,6</b>	<b>345,81</b>	<b>0,024</b>
Автономія	<b>63,46</b>	<b>60,12</b>	<b>0,013</b>
Позитивні стосунки	56,05	55,49	0,705
Вправність у взаємодії з середовищем	55,42	52,53	<i>0,051</i>
Особистісне зростання	67,35	65,95	0,197
Цілі в житті	<b>62,33</b>	<b>58,63</b>	<b>0,017</b>
Самоприйняття	55,99	53,1	0,108
Задоволеність життям	19,86	18,54	0,216
Позитивний афект	33,51	31,59	0,102
Негативний афект	19,55	20,56	0,359
Наявність смислу	24,94	22,78	0,09
Пошук смислу	<b>20,1</b>	<b>23</b>	<b>0,02</b>

Порівняння середніх значень за T-критерієм скрізь відповідає запропонованим гіпотезам, чотири із дванадцяти розрізень (у інтегральному показнику психологічного благополуччя, автономії, цілях в житті, пошуку смислу) є статистично значущими ( $p < 0,05$ ). Значущість середніх показників між групами у вправності у взаємодії із середовищем перебуває на межі проходження ( $p = 0,051$ ). З огляду на те, що незначущі результати не дозволяють відкинути нульову гіпотезу про відсутність різниці,

констатуємо, що гіпотеза (1), що полягає у ствердженні вищих показників психологічного благополуччя, його складових та пов'язаних змінних у групи натуралістів підтверджена частково.

З метою перевірки гіпотези (2) необхідно провести одномірний дисперсійний аналіз задля контролю демографічних змінних. Жирним шрифтом виокремлені ті показники, що підтвердили гіпотезу (2).

**Психологічне благополуччя.** Значущість внеску демографічних змінних набагато нижче за  $p=0,05$ . Значущість внеску натуралістичних поглядів в інтегральний показник психологічного благополуччя  $p=0,052$  при контролі статі та  $0,054$  при контролі країни проживання, сила ефекту ( $\eta^2$  в квадраті) сягає  $0,023$  в першому випадку та  $0,022$  в другому. Робити висновки з подібними результатами зарано, але їх варто взяти до уваги.

**Автономія.** Значущість внеску демографічних змінних набагато нижче за  $p=0,05$ . Значущість внеску натуралістичних поглядів в показник автономії складає  $p=0,05$  при контролі внеску статі та  $0,033$  при контролі внеску країни проживання, сила ефекту ( $\eta^2$  в квадраті) сягає  $0,023$  в першому випадку та  $0,027$  в другому.

**Позитивні стосунки з іншими та особистісне зростання.** Значущість внеску натуралізму при контролі демографічних змінних набагато менша за  $p=0,05$ , що не дозволяє робити жодних висновків.

**Вправність у взаємодії з середовищем.** Значущість внеску натуралізму при контролі демографічних змінних менша за  $p=0,05$ , складаючи  $p=0,064$  при контролі внеску статі та  $p=0,074$  при контролі країни проживання. Це унеможливує висновки про те, що натуралістичні погляди здійснюють внесок в ці складову психологічного благополуччя.

**Цілі в житті.** Значущість внеску демографічних змінних набагато нижче за  $p=0,05$ . Значущість внеску натуралістичних поглядів в показник цілей в житті  $p=0,028$  при контролі внеску статі та  $0,029$  при контролі внеску країни проживання, сила ефекту ( $\eta^2$  в квадраті) сягає  $0,029$  в обох випадках.

**Самоприйняття, задоволеність життям, позитивний та негативний афекти.** Значущість внеску натуралізму при контролі демографічних змінних скрізь набагато менша за  $p=0,05$ , що не дозволяє робити жодних висновків.

**Наявність смислу.** Значущість внеску статі набагато нижче за  $p=0,05$ , але внесок країни проживання є значущим:  $p=0,024$ , причому по всій вибірці росіяни демонструють вищі за українців показники наявності смислу ( $25,31$  в порівнянні з  $22,42$ ,  $p=0,016$ ). Однак, значущість внеску натуралізму при контролі демографічних змінних набагато менша за  $p=0,05$ .

**Пошук смислу.** Значущість внеску статі виявилася набагато нижче за  $p=0,05$ . Внесок країни проживання склав  $p=0,024$ , але значущість порівняння середніх значень по країнам нижчий за  $p=0,05$ . Значущість внеску натуралістичних поглядів в інтегральний показник психологічного благополуччя  $p=0,054$  при контролі статі та  $p=0,009$  при контролі країни проживання, сила ефекту ( $\eta^2$  в квадраті) сягає  $0,041$  в першому випадку та  $0,022$  в другому. Висновки варто взяти до уваги.

Таким чином, гіпотеза (2), що передбачає вагомий внесок саме натуралістичних поглядів на складові психологічного благополуччя, знаходить часткове підтвердження.

**Висновки.** Отримані дані частково підтверджують висунуті гіпотези, згідно з якими онтологічний натуралізм у самопроголошених атеїстів пов'язаний із вищими показниками інтегрального психологічного благополуччя, таких його складових, як автономія та цілі в житті, а також негативно – з пошуком смислу. Контроль демографічних змінних дозволяє стверджувати, що показники автономії та цілей в житті пов'язані саме із внеском натуралізму. Значущість внеску натуралізму за деякими іншими змінними не досягає необхідного мінімуму, що робить необхідним проведення подальших досліджень. Всі виявлені розрізнення стосуються евдемонічних, але не гедоністичних змінних благополуччя.

### Література

1. Осин Е. Н. Измерение позитивных и негативных эмоций: разработка русскоязычного аналога методики PANAS // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2012. – Т. 9. – №. 4. – С. 91-110.
2. Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Апробация русскоязычных версий двух шкал экспресс-оценки субъективного благополучия // Материалы. – 2013. – Т. 111.
3. Шевеленкова Т. Д., Фесенко П. П. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) // Психологическая диагностика. – 2005. – Т. 3. – С. 95-130.
4. Argyle M., Beit-Hallahmi B. The psychology of religious behaviour, belief and experience. – Routledge, 2014.
5. Bradley D. F. The Reasons of Atheists/Agnostics for Nonbelief in God's Existence Scale: Development and Initial Validation : дис. – Case Western Reserve University, 2014.
6. Farias M. et al. Scientific faith: belief in science increases in the face of stress and existential anxiety // Journal of experimental social psychology. – 2013. – Т. 49. – №. 6. – С. 1210-1213.
7. Galen L. W., Kloet J. D. Mental well-being in the religious and the non-religious: Evidence for a curvilinear relationship // Mental Health, Religion & Culture. – 2011. – Т. 14. – №. 7. – С. 673-689.
8. Hwang K. Atheism, Health, and Well-being // The Oxford Handbook of Atheism. – 2013. – S. Bullivant & M. Ruse (Eds.). Oxford. Oxford University Press. – С. 525-536.
9. Myers D. Religious Engagement and Well-being // Oxford Handbook of Happiness. – David S., Boniwell I., Ayers A. (Eds.) – 2013. – Oxford. Oxford University Press. – С. 88-100.
10. Norenzayan A., Gervais W. M. The origins of religious disbelief // Trends in Cognitive Sciences. – 2013. – Т. 17. – №. 1. – С. 20-25.
11. Silver C. F. et al. The six types of nonbelief: a qualitative and quantitative study of type and narrative. – 2014.
12. Steger M. F. et al. The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life // Journal of counseling psychology. – 2006. – Т. 53. – №. 1. – С. 80.

### References

1. Osin E. N. Izmerenie pozitivnykh i negativnykh emotsiy: razrabotka russkoyazychnogo analoga metodiki PANAS // Psihologiya. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki. – 2012. – Т. 9. – №. 4. – С. 91-110.
2. Osin E. N., Leontiev D. A. Aprobatsiya russkoyazychnykh versiy dvuh shkal ekspress-otsenki sub'ektivnogo blagopoluchiya // Materialy. – 2013. – Т. 111.
3. Shevelenkova T. D., Fesenko P. P. Psihologicheskoe blagopoluchie lichnosti (obzor osnovnykh kontseptsiy i metodika issledovaniya) // Psihologicheskaya diagnostika. – 2005. – Т. 3. – С. 95-130.
4. Argyle M., Beit-Hallahmi B. The psychology of religious behaviour, belief and experience. – Routledge, 2014.
5. Bradley D. F. The Reasons of Atheists/Agnostics for Nonbelief in God's Existence Scale: Development and Initial Validation : дис. – Case Western Reserve University, 2014.
6. Farias M. et al. Scientific faith: belief in science increases in the face of stress and existential anxiety // Journal of experimental social psychology. – 2013. – Т. 49. – №. 6. – С. 1210-1213.

7. Galen L. W., Kloet J. D. Mental well-being in the religious and the non-religious: Evidence for a curvilinear relationship // *Mental Health, Religion & Culture*. – 2011. – Т. 14. – №. 7. – С. 673-689.
8. Hwang K. Atheism, Health, and Well-being // *The Oxford Handbook of Atheism*. – 2013. – S. Bullivant & M. Ruse (Eds.). Oxford. Oxford University Press. – С. 525-536.
9. Myers D. Religious Engagement and Well-being // *Oxford Handbook of Happiness*. – David S., Boniwell I., Ayers A. (Eds.) – 2013. – Oxford. Oxford University Press. – С. 88-100.
10. Norenzayan A., Gervais W. M. The origins of religious disbelief // *Trends in Cognitive Sciences*. – 2013. – Т. 17. – №. 1. – С. 20-25.
11. Silver C. F. et al. The six types of nonbelief: a qualitative and quantitative study of type and narrative. – 2014.
12. Steger M. F. et al. The meaning in life questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life // *Journal of counseling psychology*. – 2006. – Т. 53. – №. 1. – С. 80.

**Ягняев И. И.**

**Натуралистические взгляды у самопровозглашенных атеистов и психологическое благополучие**

*В статье рассматривается вопрос связи психологического благополучия людей, идентифицирующих себя в качестве атеистов, с содержанием их убеждений. Приводятся результаты эмпирического исследования, согласно которым ряд составляющих психологического благополучия имеет более высокие показатели у самопровозглашенных атеистов, придерживающихся онтологического натурализма – представления о том, что вне физического каузально замкнутого мира не существует ничего. Контроль демографических переменных позволяет утверждать, что различие средних значений таких переменных, как автономия и цели в жизни, связано именно с принятием или непринятием натуралистического взгляда на мир. Все обнаруженные различия касаются эвдемонических, но не гедонистических переменных благополучия.*

**Ключевые слова:** атеизм, натурализм, психологическое благополучие, субъективное благополучие, удовлетворенность жизнью, позитивный аффект, негативный аффект, смысл жизни.

**Yahiyayev I. I.**

**The Naturalistic Beliefs among Self-Proclaimed Atheists and the Psychological Well-Being**

*The article is concerned with the question of the relationships between the Psychological Well-Being of self-proclaimed Atheists and the content of their views. Attention is given to the results of the empirical study. It is reported that the value of some PWB components are significantly higher among those self-proclaimed Atheists, who hold the ontological naturalistic beliefs – nothing beyond the causally closed physical world exists. The control of the demographical variables reveals that the difference between the value of at least two PWB components, autonomy and purpose in life, relates to the naturalistic views in particular. All uncovered differences refer only to the eudaimonic, but not hedonic variables of well-being.*

**Key words:** Atheism, Naturalism, Psychological Well-Being, Subjective Well-Being, satisfaction with life, PWB, SWB, the Meaning of Life.

**Ягняєв Ілля Ігорович** – аспірант кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.